

Torsdag med THORS

6.9.79

KANSLICHEFEN är ute och går i dagens språktext, och utredningen resulterar i ett "med tvekan godkänt"...

NYA FRÅGOR till prof. Thors kan ni alltid framläggga i brev — adressera dem till *Dagboken och använd spaltens rubrik som signum på kuvertet.*

En frågeställare konstaterar, att vi har "en viss inflation på finlands-svenskt håll i fråga om titlar", och nämner exempel som **kanslichef** och **generalsekreterare**. Frågorna mynnar ut i det besvärliga spörsmålet "Vad vore den korrekta tituleringen på chefen för ett litet, halvofficiellt kansli?"

Visst kan man ibland småle åt våra rådstitlar och annat av samma slag. Vad sekreterar- och liknande titlar beträffar, är det intressant att konstatera, att **kansli** fått en långt större användning hos oss än i Sverige. Ursprungligen avsåg ordet **kansli** "det kungliga sekretariatet", sedermera "expeditionen på ett ämbetsverk" överhuvud. Det är mot bakgrunden av detta som vi har fått termen **kanslissvenska** — det är inte skapat med tanke på vilket sekretari-

at som helst, utan åsyftar kanslier på hög nivå.

Hos oss kan **kansli** också avse ett sekretariat på högsta officiella nivå (vi har **statsrådets kansli**), men som vi vet åsyftar det mycket ofta privata samfunds sekretariat. Jag tror att vi får lov att acceptera betydelseförskjutningen.

Sedan är det förstas en fråga som angår sammanslutningarna själva, om de vill använda termen **kansli** för sitt sekretariat. För egen del tycker jag att inget vore vunnit, om man bytte ut termen **kanslichef** mot **generalsekreterare**, som ju också låter rätt "viktig", eller mot finlandismen **verksamhetsledare**. (**Ombudsman** förekommer också, men den benämningen lämpar sig bara för en tjänsteman hos en förening eller stiftelse, som handhar ekonomiska och juridiska ärenden.)

Summan av det hela blir att **kanslichef** trots allt, i stort sett, kan vara en lämplig beteckning, förutsatt att hans "kansli" och hans ämbets-äligganden svarar mot titeln.

En annan frågeställare är missnöjd med formen ett **centra**.

Jag delar helt hans missnöje. Formen **centrum** är så levande, att den bör användas; **centra** är den latinska pluralformen och den brukas gärna också i svenskan. På senare tid, har, som det påpekats i spalten, formen **center** (centret) dykt upp, och den används t.ex. i sammansättningen **köpcenter**. Men "ett centra" är inte bara felaktigt, utan stöter mångas språkkänsla.

En tredje frågeställare undrar om bakgrunden till den "omplacering av h", som kan iakttas i äldre karissvenska. Där kan det heta "ge hägg åt olger å" (ge ägg åt Holger också).

Samma egenhet — osäkerhet om h-ljudets användning — är välkänd från Roslagen och visar sig i Albert Engströms Roslagshistorier, där gubben Hösterman (dvs. Österman) är en välkänd figur. Troligen har egenheten spritt sig från Roslagen österut, och den är mycket gammal; den är känd från uppländska runstenar.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

13/9-79

MINIRÄKNAREN får prof. Thors förord i dagens språktext, som också berör frågan om nationsnamn på -ien och -ia.

Är det något annat ni vill ta upp till diskussionen? Skriv gärna till prof. Thors, c/o *Dagboken, Hbl, Mannerheimvägen 18, 00100 Helsingfors 10.*

"Vad skall man kalla dessa små räkneverk som allmänt används — **kalkylator**, **fickräknare**, **räknedosa** eller vad?"

Som frågan antyder, är flera termer i bruk. Tekniska nomenklaturcentralen i Stockholm rekommenderar **räknedosa**, men Svenska språknämnden i Stockholm föredrar **fickräknare** eller **miniräknare**. Personligen håller jag på något av de två sistnämnda. Frågeställaren tycker, att **fickräknare** är könsligt diskriminerande, eftersom damer vanligen inte har fickor; själv tycker jag att **fickräknare** ger en föreställning om ett ännu mindre instrument än det (åtminstone nu) brukliga, och jag skulle därför vilja ge **miniräknare** ett litet försteg.

Samme frågeställare undrar, om Irland och **irländare** skall uttalas med långt eller kort i.

Bägge uttalen kan anses korrekta. Uttalet med kort i torde vara det vanliga, trots att **irisk** ju alltid har långt i. I **Irland** osv. har vokalen i mångas uttal förkortats före konsonantförbindelsen **rl**.

En fråga som i själva verket inte är så enkel är följande: "Finns det någon regel vilka länder som heter på -ien (t. ex. Brasilien, Bulgarien) och vilka som heter på -ia (Tanzania, Colombia?)

Flertalet sådana namn utgår på -ien. Detta gäller om alla europeiska länder med sådana namn (t.ex. **Rumänien**, **Albanien**), vidare om vissa länder i Asien och Afrika som av gammalt haft förbindelser med Europa (**Tunisien**, **Indien**) och mer undantagsvis om länder i Amerika (**Brasilien**). Ordslutet på -ia tillkommer vissa nyare stater i Central- och Sydafrika (**Rhodesia**, **Nigeria**) samt i Sydasiens (**Malaysia**). Till gruppen hör också de sydamerikanska **Bolivia** och **Colombia**. Allmänt kan sägas, att -ia hör till länder kring och söder om ekvatorn.

Detta tillstånd kan verka förbryllande. Det måste ses mot bakgrunden av språkbruket på andra håll. Tyskan har ordslutet -ien, och tidigare har tyskans språkbruk varit vägledande för våra geografer.

Däremot har bl. a. engelskan enbart -ia, och detta förklarar varför nya namn som **Rhodesia** och **Malaysia** har engelsk form.

"Kan man bruka ordet **stegvis** som adjektiv?"

Egentligen har ordet, liksom **gradvis** o. a. ord, enbart varit adverb: förändringen skedde **stegvis**. I nutiden har dock användningen av adjektiv blivit vanlig: **stegvisa** förändringar. Sådana uttryck kan accepteras, men det är skäl att vara försiktig. Det är för många stötande att bruka ett oböjt **stegvis** i sådana fall, där vårt språk kräver ett böjt adjektiv: **ett stegvis erkännande** (jfr. t. ex. ett fullt erkännande).

Samma synpunkter gäller andra adverb på -vis som **delvis**. Enligt min språkkänsla godtas lättare former som **en gradvis förminskning**, **den gradvisa upptrappningen** än neutrumformer som **ett gradvist erkännande**.

Jag tackar för många frågor och vänliga brev.

Carl-Eric Thors